సర్వజిత్సంవత్సరము

1946-47

విషయసూచిక.

—:0:—

పుట.

1. విస్మృత ప్రబంధ పద్యావళి
    శాకమూని గంగాధరకవి- బాలభారతము. ౧-౪
    శివపాటి సోమయ- కేదారఖండము. ౪౩-౪౫
    చందలూరి చిక్కన- నాచికేతూపాఖ్యానము. ౪౬
2. ప్రశంసాపద్యములు. ౫-౧౨
3. సారస్వత దర్శనము- కావ్యావేక్షణము. ౧౩-౨౨
    విద్వాన్ పాలెపు వెంకటరత్నముగారు.
4. కళోపాసన- ౨౨-౨౮
    మహాకవి కాశీభట్ల కృష్ణరాయశాస్త్రి గారు.
5. భావవీచీవిహారము- ౨౯-౪౨
    శ్రీ చిలుకూరి పాపయ్యశాస్త్రి గారు.
6 వడి యతి... ... ... ౪౭-౫౪.
    చిలుకూరి పాపయ్యశాస్త్రి గారు.
7. సాహిత్యవిమర్శము ౫౫-౬౧.
    వ్యాకరణవిద్యాప్రవీణ - అప్పల్ల సోమేశ్వరశర్మ, P. O. L
8. గ్రంథస్వీకారము ౬౨-౬౬.
9. శివలీలావిలాసము - ద్వితీయాశ్వాసము 88-90; 91-106
    నిశ్శంక కొమ్మనామాత్యుడు.
10. ఆయవ్యయపట్టిక 1946-47 I-IV.
    వ్యయనామసంవత్సరము.

శ్రీ

ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్పత్త్రిక.

కాకినాడ

రెండునెలల కొకసారి ప్రకటింపఁబడును.

(Journal of the Telugu Academy.)

సంపుటము. ౩౬ { సర్వజిత్తు. చైత్ర - ఆషాఢములు } సంచిక ౧. ౨.

విస్మృతప్రబంధపద్యావళి.

కాకమాని గంగాధరకవి — బాలభారతము.

౧

శా॥ క్రీడాలోలత దంతకోరకశిఖం గీలించి భూచక్రముం
గ్రోడగ్రామణి మించియెత్తి ఫణు లక్షుద్రానుమోదంబునన్
జూడాభోగము లెత్తి చూడఁగ దిశాశుండాలరాణ్మండలిన్
వ్రీడం బొందఁగఁజేయు దంతిముఖు నిర్విఘ్నార్థమై కొల్చెదన్॥

౨

శా॥ శ్రీరామాయణకావ్యకల్పనవిరించి న్వేదఘంటాపథో
ద్ధారప్రౌఢమతిం బిసర్గముని మార్తాండున్ దపఃకీర్తిల
క్ష్మీరమ్యున్ భువనైకవంద్యుఁడగు వాల్మీకిం గవిగ్రామణిన్
ధారాళస్థిరభక్తియుక్తిఁ దలఁతున్ దత్త్వజ్ఞచూడామణిన్॥

పరిషత్పుస్తకభాండాగారమునందలి నం. 2226 రు గల తాళపత్త్రప్రతినుండి సేకరించి విస్మృతప్రబంధ పద్యావళి నిటు ముద్రించుచున్నారము.

ఆం. సా. ప. సంపాదకుఁడు.

౩

శా॥ సంసారార్ణవపారగుం బరమహంసవ్రాతచూడాపదో
త్తంసంబున్ శ్రుతిసంకరోద్ధరణ పాథఃక్షీరభేదక్రియా
హంసంబున్ జగదేకవంద్యు జలదశ్యాము న్మహాపాతక
ధ్వంసాధారతు భారతామృతనిధిన్ వ్యాసుం బ్రశంసించెదన్॥

౪

సీ॥ కైవారమొనరింతు గంభీరసాహిత్య
ఘంటాపథోద్భాసుఁ గాళిదాసు
వర్ణింతు నుజ్జ్వలవాణీసుధాపూర
పాథోధిపరిబాణు భట్టబాణుఁ
బ్రణుతింతు నుద్దండభాషాసమాక్షిప్త
హారబాహుకేయూరుఁ డగుమయూరు
సన్నుతి గావింతుఁ జటుధారాప్రౌఢిఁ
గోమలతాయత్తు సోమదత్తు
గీ॥ భక్తి నంజలి రచియింతుఁ బ్రవరసేన
భాస శివభద్ర భవభూతి భట్టహర్ష
భారవి మురారి హేరంబచోరులకును
మఱియుఁ దక్కిన సుకవుల మదిఁ దలంతు.

౫

క॥ శబ్దార్థ రసవిశారదు
శాబ్దికమూర్ధన్యు శబ్దశాసనబిరుదున్,
శబ్దాయమానవిస్ఫుర
శబ్దఘటారభటి నన్నపార్యుఁ దలంతున్॥

౬

ఉ॥ ఆంధ్రికవిత్వతత్త్వ సముదంచితకీర్తినిఁ దిక్కయజ్వ నీ
రంధ్రితరప్రభావనిధిఁ బ్రస్తుతిసేయుదు... నల్లన
త్కంధ్రిగభీరమంజుతర గర్జిత విభ్రమధవ్యభంగి సై
రంధ్రికమైన చాటుమధురస్ఫుట (మంజుల) వాగ్విజృంభితన్॥

౭

క॥ ఇంద్రప్రస్థం బనుపురి
సాంద్రమహేంద్రాశ్మకాంతిసంతతులను ని
స్తంద్రంబై విలసిల్లెను
జంద్రాతప ధవళచంద్రశాలా యుతమై.

౮

శా॥ ధారాపాతవిభాతి శీతకరకాంతస్ఫారగేహంబు లీ
యారం జంద్రికమీఁదఁ బర్వ నురుచున్ వ్యూఢాంబుధారాళతం
జేరుం జాతకపంక్తి చిత్రములు రంజిల్లన్ మయూరంబులున్
సారస్యంబుల లాస్యముల్ మెఱయు నుత్సాహంబు భూపాలకా॥

౯

గీ॥ ఇంద్రమణిజాలములయందుఁ జంద్రముఖుల
వాలుఁగన్నులు యమునయావర్తనముల
మెలఁగియాడెడి వాలికమీలనంగ
న (లువు) గనుపట్టు నీపట్టణంబునందు॥

౧౦

శా॥ చంచత్కేలిసరస్తటీమరకతచ్ఛాయా కదంబంబు గ్రొ
మ్మించుల్సోఁకినఁ దమ్మిలిమ్మలను గిమ్మీరంబులై యుంట సం
ధించు న్వాసనఁ జంచరీకములు మందీభూతసందేహతన్
సంచారించుచు నల్లగల్వవిరులన్ ఝుంకారశంకారులై॥

౧౧

సీ॥ పురుహూత విస్ఫూర్తి భూమండలంబెల్ల
భుజవిటంకంబునఁ బూనినాఁడు
గీర్వాణదుర్వారఁ గేశిదానవుఁగొట్టి
విజయలక్ష్మియుక్తి వెలసినాఁడు
లచ్చినెచ్చెలికానిలలితోరుపీఠికఁ
బొడమిన పూఁబోడిఁ బొందినాఁడు
నవయుగద్వీప భూనాథచూడారత్న
మిత్త్రశాసనలీల మెఱసినాఁడు

గీ॥ విమలకీర్తి మందాకినీ వీచినికర
పూరపాతాళ మర్త్యవిబుధనివాసుఁ
డై కరంబొప్ప సోమాన్వయప్రభుండు
చారుకీర్తి పురూరవశ్చక్రవర్తి॥

౧౨

శా॥ మత్తారాతి మహాంధకారపటలీ మార్తాండుఁ డుద్ధాటికా
దత్తోద్యత్తురగావళీఖురపుటోత్పన్నక్షమాధూళికా
మత్తాంభోధి యయాతిఁ జెప్పఁదగు నుద్యద్వజ్రధారాప్రభా
జిత్తేజున్ శితకీర్తి కైతకదళశ్రీనూతనాంభోదమున్॥

౧౩

గీ॥ అట యుధిష్ఠిరుఁ డప్పంకజాక్షి ధౌమ్య
దత్త (నవ) వహ్నిధూమకందళిత శిఖలు
మగువఁ గూడిన రాయంచ మధుపశబల
నలినములఁ బోలెను బ్రదక్షిణంబు సేసె॥

౧౪

శా॥ ఆలజ్జావతి ధౌమ్యుపంపున శిఖివ్యాలోలకీలాలిపై
నోలి న్వ్రేల్చిన లాజరాజి పవనప్రోద్ధూతవారాసి వీ
చీలోలోద్ధతివిద్రుమాటవి నధిక్షేపించు కట్టాణిము
త్యాలోనాఁ గనుపట్టె నట్టియెడ నందద్రాజహంసంబునాన్॥

౧౫

గీ॥ వరుఁడు కెంగేల నక్కన్యచరణపుటము
సన్నెకంటిపై నిడ నొప్పె శత్రుయువతి
చూడ మాణిక్యములమీఁదఁ గూడఁ జేయు
లీలఁ బ్రకటింపఁ బూనిన కేళి మెఱయ.

ప్రశంసాపద్యములు.

(గతసంచిక తరువాయి)

ఆమోద ప్రవేశిక.

శ్రీరమణీకటాక్షములఁ జెన్నలరారిన దివ్యసత్సుధా
ధారల నానినట్టి సుకృతంబు ఫలింపఁగ నాంధ్రపండితా
ధారము వాఙ్మయేందిర పదప్రసవార్చనచే మహోజ్జ్వలో
దారత మీఱి శ్రీకళలసంపతు లీభవనప్రతిష్ఠితిన్.

౨

ఎందఱు లేరు ధారుణి సహీనధనాధిపులై కవాళ్, లే
కొందఱొ గాని సత్కృతులకున్ ధనమున్ వ్యయము బొనర్ప; రా
కొందఱిలోనఁ గొండ్లగు కోవిదులే నిరవద్యభారతీ
సుందరి పాదపూజలను శోభఁ దనర్చుట సత్యమద్దిరా!

3

భాషాసరస్వతీప్రాణప్రదములైన
తాళపత్రగ్రంథతతికి నీడ
విజ్ఞానసుగుణవివేకదాయకమైన
గ్రంథాలయమున కఖండదీప్తి
సరససుజ్ఞానవిషయకమహాసభా
సంధానమునకు విశాలవేది
సత్కావ్యభాషావిచారసమర్థమై
నట్టిపత్రికకుఁ గార్యాలయంబు
నైనభవనంబునకు వ్యయమైన ద్రవ్య
మొసఁగి యఖిలాంధ్ర పండిత ప్రసరమునకు
పరమముద మొడఁగూర్చిన ప్రభల సుంద
రాఖ్యసతి నిత్యసంస్తుత్య యగును గాదె.

౮

ప్రథలవేంకటసుబ్బమాంబా! మహోజ్జ్వ
లంబయిన యాంధ్రసాహిత్యలక్ష్మి కొక్క
విమలసౌధంబు నొసఁగితి, విస్మరింప
లేము నీయుపకారము మామనముల.

౯

పరమంబైన ప్రశాంతిసౌఖ్యములు సంప్రాప్తించు; నీభర్త సుం
దరరామాఖ్యునకుం గరంబు పరిషత్ప్రాణప్రదుండైన సో
దరుఁ డైనట్టి జయంతిరామయకు; నీదాతృత్వగాథావళుల్
తిరమై నిల్చిన వాంధ్రభారతి నతంద్రీభూతసత్కీర్తితోన్.

కాకినాడ,
9-౩-46

ఇట్లు,
పాలెపు వేంకటరత్నము.

ప్రశంసాపద్యములు.

దువ్వూరి సూర్యనారాయణశాస్త్రి.

చ. వనితలకెల్ల వన్నెయును వాసియుఁ గూర్చితివమ్మ ధర్మపుం
బనుల నొనర్చి, నీధనము భారతికిం గృహ మాచు నిల్చి, నీ
వనితరసాధ్యసత్ఫలము నందిచి లరించితి, దీనఁ గీర్తియున్
వినఁబడు నెల్లకాలమునా, వెంకటసుబ్బమ! ధన్యురాలవే? ౧

క. నీవలె సద్ధర్మంబులు
గావించెడి వనిత నేఁటికాలమునందున్
భావింపఁ గోటికొక్కమ
యీావసుధను గలుగఁ గళల కెంతగు నొక్కో? ౨

ఉ. సుందరరామయార్యుని విశుద్ధచరిత్రుని ధర్మపత్నివై
నందులకున్, జయంతికులుఁడౌ నలరామయగారి చెల్లెలై

నందులకున్, సమర్థమగు నట్టిపనిం బచరించితమ్మ, నిన్
బొందక భర్తృసోదరులపుణ్యగుణంబులు పొల్లుపోవునే? ౩

గీ. ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్తు నన్నగారు
అద్దెయింటను నిల్పినా రనుచు నొంచి
యన్న చేసినపనికిని వన్నెవెట్ట
సొంతభవనము గూర్చితే సుబ్బమాంబ! ౪

ఉ. వాసిగఁ బూర్వపుణ్యవిభవవ్యయలబ్ధధనంబు వన్నెయున్
వాసియుఁ గల్గ సద్వ్యయము నొనర్చితి, తావకభూతపూర్వసం
వాసితవాసనాబలము పావనమైనది, కాక దక్కునే
యీసరి సుప్రతిష్ఠ యిల నెవ్వరికేనియు నెంతగల్గియున్. ౫

ఉ. దాతలచేతఁ బండితవిధాతలచేత, లసత్కిరీటమాం
ధాతలచేత నిల్పఁబడి నాఁటికి నేఁటికి నిల్వ నీడ లే
కే తపియించుసాహితికి నీవు ఘటించిన దివ్యసౌధ మ
త్యాతతకీర్తిఁగూర్చి మన యాంధ్రపురంధ్రులకీర్తి చాటెడిన్. ౬

ఉ. వేలకువే లొసంగితివి వేంకటనాథుని కాంధ్రవిశ్వవి
ద్యాలయసంస్థకన్నఁ, బరమార్థము దాన వచింపరాని, దీ
యాలయదాన మీపరిపదర్థము నీవొనరించు టెప్డు నేఁ
జాలను నాదువాక్కులను జాలవు చెప్ప నదెంతకృత్యమో? ౭

గీ. తమ్ములపుటరుణిమ దోఁపఁ, దనదు మీస
ముఁ దెమల్చుచు రామయ్య ముద్దులొలుక
నవ్వుచున్నాఁడు లే; నీవొనర్చినట్టి
ధర్మకార్యము దలఁచి చిత్తమ్ములోన. ౮

సీ. నన్నపార్యుని పల్కునాడెంపు నిగ్గుతో
జనన మందిన యట్టి తెనుఁగుతల్లి
తిక్కనార్యుని పల్కుతీరుతో గడికట్టి
మనుగ డందిన యట్టి తెనుఁగుతల్లి

ఎఱ్ఱనార్యుని వాక్ప్రవృత్తితోఁ బెఱుకువ
తనము నందినయట్టి తెనుఁగుతల్లి
కవిరాజవాక్యమత్కారంపుఁ బసలతోఁ
గుఁసిసి మూఁడినయట్టి తెనుఁగుతల్లి

గీ. పోతనమహాకయుని భక్తిబోధనములఁ
దేనెపలుకులు నేర్చిన తెనుఁగుతల్లి
ఆంధ్రపరిషదాకారము నంది నేఁడు
గేస్తురాలవై ననుచు నగ్గింతు మదిని.

ప్రశంసాపద్యములు.

శ్రీమత్తిరుమల పెద్దింటి రాఘవాచార్యులు.

సీ. ప్రాజ్ఞుఁడగు జయంతి రామయ్యపరమేష్ఠి
సంకల్పసిద్ధిగా జననమంది
శ్రీసూర్యరావేంద్రచిత్తడోలికయందుఁ
బొత్తుల పాపవై హత్తియుండి
వీరేశలింగాదివిద్వద్వరేణ్యవా
క్యాల నుగ్గుగాఁ గ్రోలి చెలువమంది
పోషకస్థానక ప్రోద్ధారకార్థపు
స్తన్యమున్ గ్రోలుచు ధన్యతగని

గీ. కిలకిలమనుచు నవ్వుచుఁ గేకరింత
వెట్టు చాట పాటల నేర్చి వివిధమండ
లముల వార్షికవిహారణన్ రక్తినొందు
నాంధ్రసాహిత్య జనని! దాసోఽహ మమ్మ!

గీ. సారసారస్వతవిమర్శసారమణులఁ
బూర్వకవిసూక్తిముక్తంపుఁబుంజములును

నాథుకనువర్ణరచనావ్యాఘ్రనఖులుఁ
బడయు నీమెడఁ బులిగోటి పతకమహిమ. 2

గీ. రామయకు మానసికపుత్త్రి రామసోద
రీలసద్బృహపుత్త్రి కెంగేలు వట్టె
సూర్యరాట్కృతిని జూచి చొక్కుచుండ
దేహసంబంధ మెవరికి దీప్తి కాదు? 3

గీ. చెన్నపురి మనయాంధ్రుల కన్నబిడ్డ
కేంద్రమిూఖలి మార్పుక క్రీడసేయఁ
బలుకరేమి యాంధ్రులు మంటిపాము లగుచు
భాష రాష్ట్రవిభజనకు హేతు గాదె? 4

గీ. అమ్మ! నీ నిబంధనములు వ్యాప్తిచేసి
చాలవఱకును సంపూర్తి సల్పి, తండు
సూర్యరాయనిఘంటువు శోభ దాల్చు
నీదుమంగళసూత్రతన్ నిజమునిజము. 5

శా. సాహిత్యాంబుధి నోలలాడు బలి యీసద్విక్రమాదిత్యుఁ డే
రహిత్యంబును లేకయుండి రసముల్ రాజిల్లు నాంధ్రంబునన్
దాహోయుం గననోపుకావ్యతను సంస్థాపించి లోకంబుకున్
సాహాయ్యంబును జేసి కీర్తిసరసీసారంబునన్ వెల్గెడిన్. 6

గీ. తరుణసాహిత్య వృద్ధశంతనుకుమార
పరశురాములఁ బోలెనీ పండితులకు
బుద్ధులను జూప భాషేద్ధ యుద్ధరంగ
మునఁ బచుండన మొందుదు ముద్దుగాను. 7

సీ. విపమించి మెఱయుత విక్రమదేవవా
గసిధార మనశత్రుహంత్రి యగుచు
తనరుచుండుత భువి దాఁగుడుమూఁతగా
సూర్యభూపాలు సౌదార్యకాంతి

తనపట్టుఁ గుండేటికిని గాల్లు మూఁడను
దుర్ఘలమనసములు మఱుఁగుఁగాత
కాశిభట్టాదివిఖ్యాతపండితసేవఁ
గనుఁ గాత వన్నెలఁ దెనుఁగుతల్లి

గీ. ప్రభల సుందరరామ ధర్మసతి సార్థ
కపు విరాళంపు సద్రూప గ్రంథగృహ మి
ది కడు వెలయుతఁ గీర్తిచంద్రికల దిశది
సప్రవృద్ధశుద్ధశశియై, నయము మీఱ. 8

ఆశీః.

జంధ్యాల పాపయ్యశాస్త్రి.

శ్రీకరా స్సంతు సర్వేషాం సుధాకర సుధాకరాః
మహానట జటాజూట రంగ ద్గంగాంబుశీకరాః ॥

౨

మందిరం సుందరం భూయా దాంధ్రసాహిత్యసంసదః
గుంజితైః కంజభూ సుభ్రూ మంజు మంజీర శింజితైః ॥

3

జయం త్యహో అహోరాత్రం 'జయంతి' భగినీ శ్రియః
వేణీషు కవిదారాణాం వాణీషుచ విపశ్చితామ్ ॥

పరిఖల వేంకట సుబ్బమ్మగారి ప్రతివచనము:

చ. అలఘుచరిత్రులార, సముదంచితకీర్తిధురీణులార, వి
ద్దెలఁ బఠియించి మించినసుధీమణులార, హసింపఁబోక, నే
నెలమి వచించుపద్యములనెల్లవినన్ మిము వేడికొందు, న
ర్మిలి పఠియింపఁగా, సుతులు లేరితరుల్ మఱిలేకపోవుటన్.

ఉ. శ్రీలకుఁ దానకంబయిన చేడియతో మునులెల్ల గొల్వఁగా
నోలి జయావహంబగుచు నొప్పుమహానగరాధివాసుఁ డై
శ్రీలు ముకుందుఁ డెల్లపుడు క్రమగణాంచితశ్రీయుతాత్మునిన్
పాలితపండితౌఘుని నృపాలకవిక్రమదేవు బ్రోచ తన్.

చ. విమలగుణోదయంబునను విద్యల నావహమునన్ నృపాలతన్
అమలమతిన్ బుధాళిఁ గనుసట్టి మహావిభవంబునందు వి
క్రమముఁడగు భోజభూపతివిలాసము దోఁపఁగఁ జేయు నీయశం
బమర దిగంతవహాచుఁ జెలువారెడు విక్రమదేవభూపతీ !

చ. కవిజనమాననీయమగు గౌరవ మొప్పఁగ భూపకోటిలో
నవిరళదానపాండితి నహర్నిశముం జెలువొంది విక్రమా
ఖ్యవెలయు నిన్ సదాజయపురాఖ్యసతీతిలకంబు భర్తగాఁ
దవిలి వరించి కీర్తిగనె తథ్యము విక్రమదేవభూపతీ!

గీ. దానధారాయుతం బయ్యె ధరణిలోన
కవికులాశ్రయహార మగుఁ గరకరంబు
దానధారాయుతంబయ్యె ధరణిలోన
కవికులాశ్రయ కరము నీకరము కరము.

సీ. కవితాప్రశస్తి నన్నయ తిక్కనాదులఁ
దలపించి వెలయు నుత్తముఁడ వీవ
విద్యానిధానత విక్రమభోజుల
దేవరాయల కీర్తిఁ దేలు దీవ

దానప్రశస్తి మాంధాత్రాది నృపతుల
　　గౌరవప్రఖ్యాతి గాంచి తీవ
ఆశ్రితత్రాణపరాయణాత్మత నెల్ల
　　వేళల హరికీర్తి వెలయు దీవ
గీ. అట్టి నీదుయశశ్చంద్రికౌఘ మెపుడు
దిక్కులలముచు నెంతయుఁ దేజరిల్లఁ
బుడమి వర్ధిల్ల నాశీస్సు లిడెదఁ గొనుము
రాజదేవేంద్ర విక్రమరాజచంద్ర!

కృతజ్ఞత.

ఉ. అండగ నెందఱో కువలయాధిపు లాశ్రితకల్పభూజు, లా
ఖండలతుల్యధాము లధికంబగు రొక్కము లిచ్చి యాంధ్ర భూ
మండలి నీదుపూజలు సమంచితరీతి నొనర్ప, పుణ్యముల్
పండుటగాదె నాకుఁ దగువాసము నీకిటు గూర్ప భారతీ!

ఉ. ఎందఱు లేరు! వదుగ నిచ్చెడిదాతలు, నాఁడుదాన నా
కెందును శక్తిలేదు భవదీప్సితసిద్ధి నొనర్ప నైన నీ
సుందరరామసౌధమున శాంతముగా వసియింప మెచ్చికోల్
చెందితివమ్మ నాయలఁచు సేవకు వందన మమ్మ భారతీ!

ఉ. చేసినసేవ చూడఁ గనఁ జిన్నది; వందనముల్ బుధాళికిన్
దోసము లెన్నియేని మదిఁ దోఁచుచునుండును వాని నన్నిటన్
వీసము లెక్కసేయకుఁడు; వేడుక వాణిపదాబ్జసీమ నేఁ
జేసినపూజల న్విమలచిత్తముతోడ ననుగ్రహింపుఁడీ.

ఇట్లు,
ప్రభల వేంకటసుబ్బమ్మ.

సారస్వతదర్శనము.

(కావ్యావేక్షణము.)

విద్వాన్, పాలెపు వేంకటరత్నము.

విశాలపరిషదగారమునఁ గూరుచుండిన నాకడకు వచ్చి నా మిత్త్రుఁడు ప్రశ్నించినాఁడు, ప్రదర్శనశాలలు తిలకించితివా యని. ఏప్రదర్శనశాల లంటిని. "ఓయి వెఱ్ఱివాఁడా! నీ కింతను దెలియనేలేదా? భవనము నలువైపులను బ్రదర్శనశాలలు నిర్మించినారు, పోయి చూడుము, నీజన్మ తరించును, నీకుఁ బ్రవేశము సులభముగనే లభించునులే. ఓ, ఎంతమందికవులు, ఎన్నిపాత్రలు !! ఏమి హావభావవిలాసములు!!! త్వరగఁ బోవయ్యా! నే నిపుడే చూచి వచ్చితి' ననినాఁడు కవులు, పాత్రలు అనినతోడనే నా కుత్కంఠ మిక్కుటమై పరుచు లేచుచుఁ బరుగిడితిని. ప్రదర్శనశాలల ప్రారంభములోనే తల్లిరూపము నా కగపడినది. వెంటనే చేతులు జోడించి,

ఉ. అంబ ! నవాంబుజోజ్జ్వలకరాంబుజ! శారదచంద్ర చంద్రికా
డంబర చారుమూర్తి ! ప్రకటస్ఫుట భూషణరత్నరోచి రా
చుంబితదిగ్విభాగ ! శ్రుతిసూక్త వివిక్త నిజప్రభావ ! భా
వాంబరవీథి విశ్రుతవిహార ! ననుం గృప సూడు భారతీ !

అని పఠించి బయలుదేఱితిని. "తెలుఁగుపోల'' మను శీర్షిక నన్నాకర్షించినది. అది యొక విశాల మగుకుటీరప్రాంగణము. బహిర్వేదికపై నొక మహాపురుషుఁడు హోమమునకై తయారుచేసిన గోమయపిండముల నెండవైచి స్రుక్స్రువములు తయారుచేయుచు, దర్భల సవరించుకొనుచు నా కగపడినాఁడు. నే నేఁగి నమస్కరించి ప్రవేశానుమతి నర్థించితిని. నీకు స్మార్తము వచ్చునా ? నీవు జపహోమతత్పరుఁడవేనా ! ఆంధ్రకవిత్వాదరభావుఁడవైననే నీకిందుఁ బ్రవేశము కలు

గును. ప్రదర్శనదర్శనకుతూహలినై స్వామీ! తమ చివరప్రశ్నకు మాత్రమే నేనర్హుండను. అని యనుమతి నంది లోని కేఁగితిని. మొదటి గదిలో నొకమహర్షి సంధ్యాకృత్యములఁ దీర్చుకొనుచుండఁగా నొక బ్రాహ్మణబాలిక యౌవనసౌందర్యోద్భాసిత దీనవదనముతో "వాఁడి మయూఖముల్ కలుగువాఁ డపరాంబుధిఁ గ్రుంకె, ధేనువుల్, నేఁడిలు సేరె నేకతము, నిష్ఠమెయిన్ భవదగ్నిహోత్రముల్ పోఁడిమి వ్రేల్వఁగాఁ బడియెఁ, బ్రొద్దును బోయెఁ గచుండునేనియున్, రాఁడు వనంబులోన మృగరాక్షస పన్నగబాధ నందెనో?" యని యడుగుచున్నది.

రెండవగదిలోని కేఁగఁగనే రాజసూయాధ్వరము జరుగుచున్నది. అందు విశేషధర్మవిధిజ్ఞుఁడు ధర్మజుఁడు యజ్ఞదీక్షితుఁడై "బ్రహ్మతేజమ్మును రాజతేజమును, సద్బహుభూషణాత్మరాజితేజమ్మును విస్తరించుచు......" మూర్తమైన ధర్మమును బోలె సహోదరపరివృతుఁడై శ్రోత్రియపుసోమిదమ్మ యాజ్ఞసేని తనచెంత నుండఁ గూర్చున్నాఁడు. కాంచి, పులకాంచితదేహుఁడ నైతిని. ప్రక్కనున్న వారెవరో కాలమంతయు నిచటనేనా, యింకొకసాలకుఁ బోవలదా? యనుచుండిరి. తత్క్షణమే కుటీరము వెలువడి రెండవసాల దరిసితిని.

అది యొక విశాలగృహాంగణము. అచట వైదికలౌకికములు రెండును సమ్మేళనమొందిన ట్లున్నవి. గుమ్మముకడ నొక తేజోమూర్తి యొకకులాలలేఖకునకుఁ బద్యములు చెప్పుచు నావైపు చుఱచుఱ చూచి 'ఏమిట్లు వచ్చితి'వని ప్రశ్నించినాఁడు. మహోజ్జ్వలుఁడైన యజ్వ, సుతీక్ష్ణ ప్రతిభావంతములైన నేత్రములు. ప్రదర్శనము చూడ ననుమతి వేఁడితిని. నీకు శివకేశవుల భేదము లేదు కదా? హరిహరనాథ భక్తుఁడవేనా నీవు? తెలుఁగుపలుకుబడుల నలవరించుకొన్నావా? నీకు రాజకీయపరిజ్ఞానము కలదా? ఏదీ? "తుదిరాజ్యమ్ము సగమ్ము గొమ్మడవియందుం జేరు వంచించి......" అన్వయింపుము, అనినాఁడు. ఎట్లో కించిత్ప్రతిభచే నాతని నొప్పించి భవనప్రవేశ మొనర్చి

గును. ప్రదర్శనదర్శనకుతూహలినై స్వామీ! తమ చివరప్రశ్నకు మాత్రమే నేనర్హుఁడను. అని యనుమతి నంది లోని కేఁగితిని. మొదటి గదిలో నొకమహర్షి సంధ్యాకృత్యములఁ దీర్చుకొనుచుండఁగా నొక బ్రాహ్మణబాలిక యౌవనసౌందర్యోద్భాసిత దీనవదనముతో "వాఁడి మయూఖముల్ కలుగువాఁ డపరాంబుధిఁ గ్రుంకె, ధేనువుల్, నేఁడిలు సేరె నేకతము, నిష్ఠమెయిన్ భవదగ్నిహోత్రముల్ వోఁడిమి వ్రేల్వఁగాఁ బడియెఁ, బ్రొద్దును బోయెఁ గచుండు నేనియున్, రాఁడు వనంబులోన మృగరాక్షస పన్నగబాధ నందెనో?" యని యడుగుచున్నది.

రెండవగదిలోని కేఁగఁగనే రాజసూయాధ్వరము జరుగుచున్నది. అందు విశేషధర్మవిధిజ్ఞుఁడు ధర్మజుఁడు యజ్ఞదీక్షితుఁడై "బ్రహ్మతేజమ్మును రాజతేజమును, సద్బహుభూషణరత్నరాజితేజమ్మును విస్తరించుచు......" మూర్తమైన ధర్మమును బోలె సహోదరపరివృతుఁడై శ్రోత్రియపుసోమిదమ్మ యాజ్ఞసేని తనచెంత నుండఁ గూర్చున్నాఁడు. కాంచి, పులకాంచితదేహుఁడనైతిని. ప్రక్కనున్న వారెవరో కాలమంతయు నిచటనేనా, యింకొకసాలకుఁ బోవలదా? యనుచుండిరి. తత్క్షణమే కుటీరము వెలువడి రెండవసాల దరిసితిని.

అది యొక విశాలగృహాంగణము. అచట వైదికలౌకికములు రెండును సమ్మేళనమొందిన ట్లున్నవి. గుమ్మముకడ నొక తేజోమూర్తి యొకకులాలలేఖకునకుఁ బద్యములు చెప్పుచు నావైపు చుఱచుఱ చూచి 'ఏమిట్లు వచ్చితి'వని ప్రశ్నించినాఁడు. మహోజ్జ్వలుఁడైన యజ్వ, సుతీక్ష్ణప్రతిభావంతములైన నేత్రములు. ప్రదర్శనము చూడ ననుమతి వేఁడితిని. నీకు శివకేశవుల భేదము లేదు కదా? హరిహరనాథ భక్తుఁడవేనా నీవు? తెలుఁగుపలుకుబడుల నలవరించుకొన్నావా? నీకు రాజకీయపరిజ్ఞానము కలదా? ఏదీ? "తుదిరాజ్యమ్ము సగమ్ము గొమ్మడవియుండుం జేరు వంచించి......' అన్వయింపుము, అని నాఁడు. ఎట్లో కించిత్ప్రతిభచే నాతని నొప్పించి భవనప్రవేశ మొనర్చి

తిని. అందొకచో నొకానొక యోధుఁడు రథముపై నొక బాలసారథితో "బలరిపుఁ డిచ్చినకుండలములు, నుష్ణీషమును గలిగి, తీఁగఁ దిగిచినగతి తనతేరు మెఱయ ప్రలయభైరవ సహస్రగర్జనోదగ్రతర్జనుఁడై నవాభ్యుదయంబు నంది, రాత్రి పుచ్చి తోతెంచు మార్తాండుపోల్కి తన సగవాఁడైన చక్రవర్తియెదుట నిల్చి "క్షత్త్రియుఁ డోడునే తగదు కౌరవరాజ! యొకండనే బృథా, పుత్రులలోనఁ జిన్న ..." నను చున్నాఁడు.

రెండవగదిలోఁ బరమాత్ముఁ డగునందనందనుని కట్టెదుటఁ బాంచాలనందన క్రోధారుణితాక్షియై విశీర్ణకేశపాశము జాకేలఁ బూని "ఇవి దుస్ససేను వ్రేళ్లం దవిలి, సగము సగము ద్రెవ్వి తక్కినయవి కౌరవులయెడ సంధిమాటలయవసరమునఁ దలఁపవలయు నచ్యుత ! వీనిన్." ఇంకను రెండు మూఁడు గదులుండఁగనే శాలాంతరము దరిసితిని. సన్నని శరీరమునకు నొక చేపాటికఱ్ఱ, చేతులో నాకులపాత్త్రము, గంటము పూని సద్భక్తిపూరితుఁడైన కవి యొకఁడు కూరుచున్నాఁడు. నుదటిముడుతలలో నున్నభావనకు నమస్కరించితిని. "ప్రదర్శనము చూచుటకు వచ్చితివా నాయనా ?" భక్తిభరితస్వాంతుఁడవైనచో లోనికిఁ బొమ్ము. కాని, యిటురా ! నీవు గ్రంథములు వ్రాసితివా ? వ్రాసినచో నవి సాధ్యమైనంతవఱకు భగవదంకితములే గావింపుము. సరే లోనికిఁ బొమ్మనినాఁడు.

వరుసగా నమర్పఁబడిన యాసనములపై మహాభక్తులు ధ్రువుఁడు- కుచేలుఁడు- అంబరీషుఁడు- గజేంద్రుఁడు- ప్రహ్లాదుఁడు మొదలగువారు నిష్ఠాగరిష్ఠులై కనుపించినారు. నమస్కరించి కక్ష్యాంతరములు దాఁటితిని. నేపథ్యమున మురళీధ్వని వినిపించినది. సుమారు పదిమంది వ్రజయువతు లుత్కంఠతో నెవ్వానినో యన్వేషించుచున్నారు. వారిలో నొకవనిత "నల్లనివాఁడు పద్మనయనంబులవాఁడు, కృపారసంబుపైఁ జల్లెడివాఁడు, మౌళిపరిసర్పిత పింఛమువాఁడు, నవ్వురా

జిల్లెడు మోము వాఁడు.........ఓమల్లియలార ! మీపొదల మాటున లేఁడుగదమ్మ ? తెల్పరే ?" అని ప్రార్థించుచున్నది కనుమూసి తెఱచితిని. అది యమునాతీరము. శరద్రాకానిశ. స్వచ్ఛకౌముదిలో పెంక్కండ్రాభీరయువతులమధ్య నందకిశోర మండలి కన్నిరూపులై వంశీగానముతో రాసక్రీడలు సలుపుచున్నాఁడు. జన్మ తరించినది. వీథి తిరిగి మఱొకమందిరమున కేఁగితిని. పరమవిలాసవేషముతో స్వచ్ఛమాల్యాంబరధారియై చందనచర్చాంకితదేహుఁడు, రత్నాభరణభూషితుఁడు, దర్భ వెట్టెడు వ్రేల లీల మాణిక్యాంగుళీయకము ధరించి కర్పూరతాంబూలచర్వణము చేయుచుఁ గూర్చున్నాఁడు. నే నేఁగి నమస్కరించితిని. వచ్చితివా, రా, ప్రదర్శనమున కేమి లే, కూర్చో, తాంబూలము వేసికొనుము. తృప్తిగా భోజనము చేసి తాంబూలచర్వణమైన తర్వాత నే యేపనియైనను, భోజన మైనదా యన్నాఁడు. నమస్తే కవిసార్వభౌమా ! నీప్రసాదమువలననే సారస్వతభోక్తలు ప్రతిక్షణమును "గోక్షీరంబులతోడ మండెగలతోఁ గ్రొన్నేతితో పప్పుతో, నక్షయ్యంబగు నేరుఁ బ్రాలకలమాహారంబుతో ...కుక్షుల్ నిండఁగ నారగించుచునే యున్నారు. అని ప్రక్కఁ గూర్చుండి తాంబూలపుఁబుట్టికై కై సాచి ప్రశ్నించితిని. స్వామీ ! తమలపాకులు ఓరుఁగల్లు సంతలోఁ గొన్న వేనా ? అవి. ఔను, యా తములపాకుమీఁటారిసోయగము తిలకించితివో లేదోగాని, నే వలచుట కేమి "శంకరునియంత మహాత్ముఁడు లింగరూపియై గొనకొని......" అవును. కవిరాజా ! తమ విలాససంభాషణ నన్ను తుష్టుని గావించినది. తమ పలుకులలో హరచూడాహరిణాంకవక్రతయు, కాలాంతస్ఫురచ్చండికాపరుషోద్గాఢపయోధరస్ఫుటతటీపర్యంతకాఠిన్యము ఉన్నదని నాకుఁ దెలియును. తమ 'విశ్వలోక కుటుంబి భీమేశ్వరుని' దర్శింపనిచ్చెదరా ? యనెను. సరే పొమ్మా. అని కవిరాజు నాకాజ్ఞ, యిచ్చినాఁడు. లోనికిఁ బోఁగానే, 'అంతఃపురాంగనలన్ గన్నుమొఱంగి...గన్నేరు కాఁదారి

ప్రాగ్దిన సానివాడ కరుగు విశ్వలోక కుటుంబి శిష్యపరివృతుండై కుక్షిప్రోద్భవనిష్ఠురక్షుధితదభ్రోత్కధాంధకారంబునన్ చక్షుల్ రెండునుజిమ్మచీకటులుగా, భిక్షాపాత్రము పగులఁగొట్టి శాపజల మెత్తి వారణాసిపై "మాభూ త్త్రైపూరుషీ విద్యా" అని తిట్టఁబోవు పారాశర్యుఁడు పచ్చని వృక్షవాటికల పండులభిక్ష భుజించి కూర్మిపెంపచ్చుపడఁగ నేర్పుకొనెడి కోయిల బ్రహ్మచారికి చదువు చెప్పు స్వరముకలవైదర్భి, మంచుం గొండయనుంగు పెండ్లికొడుకుకు మధ్యాహ్నకాలంబున నర్పించు మహాతపస్వి పాండవమధ్యముఁడు నొకరొకరే యుదాత్తస్వభావములతో నాకను విందు చేసినారు. తృప్తినంది ప్రక్క భవనమున కేఁగితిని——

ఆ యరుఁగుపై నిరువురు పురుషులు నాకగుపించినారు. వారు పరస్పర సంభాషణానిమగ్నులై యుండుటచే శ్రవణకుతూహలినై నిలుచుంటిని. వారిలో నొకరు ఎవరి ప్రతిభ వారిది, నేనుత్తరభాగమును మాత్రమే యాంధ్రీకరించితిని. నన్నదియే మిక్కిలి యాకర్షించినది. తమవలె నేను పూర్వోత్తర భాగములు రెండును దెనిఁగించితినా ? ఎట్లయినను తమరు ప్రబంధపరమేశ్వరులు ! అనుచుండిరి. ఎంతమాట సెలవిచ్చితిరి. దానికేమిలెండు. తమరు పెద్దలు. పాత్రపోషణాచాతురి తమ సొమ్మని ప్రదర్శనము చూచినవారందఱు ననుకొనుచున్నారు తమ భావన "తొలుకారు మెఱుఁగులతోటలో విహరించు రాయంచ కొదమతో రాయఁజాలి" యున్నదని విజ్ఞజనాభిప్రాయము. అని ప్రత్యుత్తరము నిచ్చుచున్నాఁడు. దగ్గర కేఁగి నమస్కరించితిని. ఇరువురు నైక్యకంఠముతో లోనికిఁ బోవచ్చునన్నారు. లోనికేఁగినంతనే యింద్రుని జయించి నాక మాక్రమించి సుధర్మాసనముపైఁ గూరుచుండిన నరకుఁడు, చిత్తరువో కరువో యనంగ చేవ కంబము చెంత డాసి గండారపు బొమ్మవోలెనున్న యూర్వశి నాకగుపించినారు. నరకుఁడు దివ్యకాంతాకరతాలవృంతసముదాయసమీరముసోక రాజ్య

ముం గైకొని దిగ్విజయగౌరవధన్యుఁడనై నప్పటికిని నాసభలో నీకను దోయి వెన్నెలలు నిండక కోర్కెలు నాకు నిండునే? యనుచున్నాఁడు. తన్నాయికాసిద్ధ యగునూర్వశి పుణ్యాలు వేసుకొనైన గడివోయిన వేమఁడువంగవచ్చునే? సంతసెన్నఁడో జవ్వాన మమ్ముకొన్న గడసానిని, అని నేర్పుగా తప్పించుకోఁ జూచుచున్నది. సంభాషణ సాహసము కలిగించుటచే యాగభాగములు గొన నూర్వశి యాజ్ఞాపించువఱకు నుంటిని.

రెండవగదిలో మహాయోధుఁడైన యానరకాసురున కెదుట రథస్థయైన యొక యాఁచినకట్టు సంపనిపతామరుహలోచన హ చేతి శార్ఙ్గకోదండ మందుకొని శౌర్య ముట్టిపడుచుండఁగా "అరిఁజూచున్ హరిఁజూచుఁ జూచుకములం దందంద మందారకేసరమాలామకరంద బిందుసలిలస్యందంబు లందంబులై తొరఁగఁగ శరాసారమున్ దరహాసామృతపూరముం గురియుచున్" గనిపించినది. ఓహోహో! ఆవీర నారి శరీరమున నరకాసురుం డేయు వేగిరంపు బాణములఁ బ్రాణములు క్రేగంటి చూపున సిరిగొన్న సన్నగేదంగిరేకుల కన్నదమ్ములగుచు, జడగొప్పలోను నచ్చుపుసజ్జకములైన విరదండలకు వింతవిడులగుచు, బిగువుఁ జన్నులమీఁద పెనుపటంబైన చెంగులో క్రోవిరుల సంగడములగుచు, కేలికి హరివైవఁ గేలఁ బాలిచిన సంకఁగి బంతికొనల జోపాపలగుచు, కుసుమశృంగారముల కెల్ల క్రొత్తసేయుచు నేనిమిది తెఱంగులై యినుమడించిన సొబగుతో నొప్పినవి. అహోహో! యని తనివంది మలుపు తిరిగితిని. ఢంకానగారాలు మ్రోగుచున్నవి. గజబృంహితములు వినవచ్చుచున్నవి. తలపై కెత్తి చూచితినిగదా? విజయనగర నివేశమని యున్నది. వాతావరణమంతయు మహాభాగ్యవంతముగ నున్నది. క్రింద రత్నకంబళములు, పసిఁడికూఁగుటామెలలు, చందిరకావివస్త్రములు, మృగమదపీటీస్థగితపరిమళములు, సౌందర్యపూరితులైన దాసికలు, మహోజ్జ్వలముగ నున్నది. దరిదాపు ఎనిమిది పది సాలలున్నవి.

తొలుత నేనొక రాజభవనముచెంత కేఁగితిని. ప్రదర్శనాధికారి మహారాజనను గర్వమైనను లేక యెల్లరకును దగ్గరగా నున్నాఁడే? యని సంతోసించితిని. మహారాజా! నీవేమి వ్రాసితివి. ఆంధ్రభాషలో నీయాముక్తకు సరివచ్చునయ్య మఱిలేదు. నీదే యారచన. అనుచు భటుఁడు తెర తొలఁగింపఁగా లోనికిఁ బోయితిని. గుమ్మము దాఁటినంతనే పాండ్యనగరోర్వీరత్నసీమంతమైన విలుబుత్తూరు రాజవీథులలో దేవతామిథునరూపములతో నున్నపసిఁడి తేరులు, ఆరెకులుమస్నాత ప్రయాతద్విజావళి పిండీకృతశాటువులను భ్రమలతోఁగదలింపఁగా కేదారంపుకుల్యాంతరములో దిగిపోవు బాతువులు- ఆరెకుల తెల్వితక్కువకు నవ్వు శాలిగోపికలు- మొదలైన వెన్నెన్నో దివ్యదృశ్యములు కనిపించినవి. ఇంకను పరిక్రమింపఁగా విష్ణుచిత్తుని యింటిలో నడికిరేయియైనను 'నాస్తిశాకబహుతా నాస్త్యుష్ణతా నాస్త్యపూపో నాస్త్యోదనసౌష్ఠవం చ కృపయా భోక్తవ్యమ్' అను వాక్యములును యామునాచార్యునితో వాదింపఁబోవ రంగనిచే నాజ్ఞాపింపఁబడిన విష్ణుచిత్తుని "గృహసమ్మార్జనమో, జలాహరణమో, శృంగారపల్యంకికా వహనంబో......నృహరీ! వాదములేల లేరె యితరుల్ నీలీలకుం బాత్రముల్," అను ప్రార్థనము విని సంతసముతో వెలువడి శాలాంతరము డాసితిని. డాకాలనున్న కవిగండపెండేరము గిలుకుగిలుకు మనుచుండఁగా నొక స్థూలకాయుఁడగు కవి క్షౌమవసనధారియై గుమ్మములోఁ బచారుచేయుచున్నాఁడు. ఆకాలియందెయులివు "పూఁతమెఱుంగులున్ బసరుపూపబెడంగులు నింపునింపువా, కైతల జగ్గునిగ్గువలె" గమ్మగమ్మనుచు, రాతిరియుం బవల్ మఱపురాని హొయలు తోడి చెలి యారజంపునిద్దాతఱి తీపులవలెఁ దారసిలుచు......భారతీవధూటీకమనీయ గర్భనికటీభవదానన పర్వసాహితీ......ధ్వనుల వెలార్చుచున్నది. నమస్కారము తాతగారూ! ప్రదర్శనము చూడ నిచ్చెదరా? యంటిని. పో, లోనికి పో. దిక్కులు చూడకు. అచట తొండముల్

సాఁచి యందును చిగుళ్లకు నిక్కుకరుల దంతచ్ఛాయ గడలుకొనఁగ ......పుడమి తిలకొండుల న్యాయముగ నుండును. కాలుజాఱి పడిన నీగతి యధోగతియే. మనసు నిగ్రహించుకో. పోఁకనునుబోదియ చెంత నెవ్వరైన మాట్లాడుకొనినట్లుండిన చాటుగా వినుము. జాగ్రత. కాలుజాఱినచో హిమవత్పర్వతమునుండి పాతాళములోఁ బడెదవు. సరే చూచి రా యని దారి నిచ్చినాఁడు. లోని కేఁగినంతనే యెంత చిత్రమోగాని, భవనమంతయు సంకీర్తితమై 'శశికీల గఱపుచు' సురరాజు జలకేళి సవరించుచుండ మెఱిఁగిన చదలేఱు, కలిగి బహురత్నద్యుతిమేదురోదర దరీభాగంబులం బొల్చుమిహికాహార్యము గనిపించినది. నభోవాహినీలహరీశీతలగంధవాహము నాశరీరమునకు హాయి కలిగించినది. సమీపమున తిరస్కారపరీభూతదైన్య రవ మొండు సైరిణము నాకు వినిపించినది. కవి పితామహుఁడు చెప్పిన మేరనుండియే చూచితిని. అట నొకానొక మరున్నారీశిరోరత్నము 'మీఁటిన విచ్చు గుబ్బచనుమిట్టల నక్రశులు చిందువందఁగా' పాటున కింతులోర్తురె కృపారహితాత్మక! నీవు త్రోవ నిచ్చోట భవన్నఖాంకురము సోఁక కనఁగొనుమనుచున్నది. ఎచ్చోట? హా శ్రీహరీ! యని కన్నులు ముకుళించితిని. ఏ హవ్యవాహనుని కృపయో చెప్పలేనుగాని, కనులు తెఱచుసరికొకానొక మహాకవి కన్నెదుట నిల్చితిని. ఆకవి భార్యాభర్తలమధ్య తగవులు తీర్చుటలో మిక్కిలి నేర్పరియని తెలిసికొంటిని. విలువగల వస్త్రము ధరించి, జకీపూవుల లక్క రంగుశాలువ వల్లెవాటుతో అరఁగుపై ఠీవిగాఁ గూర్చున్నాఁడు. ఇదివఱకు నేను చూచినవారందఱ కన్నను కొంచెము పొట్టి. కాని, కొనవేఱి కోఱరువెట్టినట్లున్నను ముక్కు నన్ను మిక్కిలి యాకర్షించినది. పోయి నమస్కరించితిని. నన్నుఁ జూచి, యింతమంది వచ్చుచున్నారు, పోవుచున్నారు. ఒక్కరైనను తగవుపెట్టి తమాషా చూపఁగలవారని నాకు తోఁచదు. ఆ తగినమనసులు విఱుచును- విఱిగిన మనసులు కలుపుట- ఈవిద్య

లో నీకుఁ బ్రవీణత యున్నదా? యన్నాఁడు. నేనును హేలాసంభాషణ కుపక్రమించి కవిపారిజాతమునకు నమస్కారము! ఆవిద్యలన్నియు నాకేమి చేతనగును? నేనేమి, అమ్మగారి కరణముకవినా? అయ్య గారి కాలివంకవాఁడనా? ఏదో తమబోంట్ల పాదసేవచేసి హృదయా బ్జమరందాస్వాదన చేయువారి రసపిపాసిని. దయచేసి, లోనికిఁ బోనిం డంటిని. పరవా లేదులే. మాటయూఁతము బాగుగనే యున్నది. పో, పో, లోనికి పో, అని బుజము తట్టినాఁడు. వెంటనే సంతోషముతో మూఁడుబుజములై లోనికిఁ బోయితిని. అబ్బా! ఏమి యింద్రజాలమో నేను జెప్పలేనుగాని, వెనుకటిశాలలోని నగరాజదృశ్యము నాకనుల వ్రేలుచునే యున్నది. అట్లే యిదియొక శృంగారవనదృశ్యము. 'అలి కులరావముల్ కిసలయాకుల కోకిల కేకి కాకలీ కలమృదునాదముల్' మాఱుమ్రోయుచున్నవి, ప్రక్కనే యొక కొలనిపొంత పూఁదేనియ యేటికాలువయొడ్డున నొకరాణి చెలికత్తెతో నుద్విగ్నయై మాటాడు చున్నది. తాను పదునాఱణాల క్షత్త్రియవంశసంజాత ననుగర్వ మామె కున్నట్లు మాటలలో నేనూహింపఁగా స్పష్టముగా నామెయా మాట పలికినది. ఎఱుంగునే పసులకాపరి భావజమర్మకర్మముల్! ఎంత స్వాభిమానపూరిత వమ్మా! నీసవతులయొద్ద నీపేరైన నెత్తుటకు వీలు లేదేమి? కావలె నమ్మా నీవంటివీరాంగనలు భారతదేశమునకు అనుకొనుచు ప్రక్కగదిలోనికిఁ బోయితిని.

అది స్వర్గసీమ. నందనవనపరిసరప్రదేశము. ఇచట నాసాత్రాజితియే భర్తృసహితయై ధీరయై నిలువఁబడి ఎదుట నున్న నందన వనపాలకులతో జడచుట్ట సవరించుకొనుచు సమాధాన మిచ్చుచున్నది. వినుఁడు సురేశ్వరవనపాలకులు! వార్ధిఁ బొడమిన యట్టివృక్షమునకు ఇంద్రాణి యెవ్వతె? యింద్రుఁ డెవ్వఁడు!... ... ... ఈనగంబు సత్య భామావిధేయుచేత నొడియించుకొని యేఁగుచున్నదాన. చేవ గలదేని మీశచీదేవిని, ఆమె భర్తచేత నాభర్తను గెలిపించి తీసికొనిపొమ్మని

Legitimate altimatam పంపుచున్నది. కటు రండివది. అటు నాకౌకసులు, ఇటు యాదవసైన్యము పోరున కాయితమగుచున్నది. కల్పవృక్షాసవపానమత్తులగు అమృతాంధోయోధులు యదువీరులు కలిసి రణభేరి ప్రయోగించుచున్నారు. ఢాం, ఢ ఢాం.

ముందునకు దృష్టి సారించితిని. ఇంకను ఎన్నియో శాలలు, దాక్షిణాత్యనివేశనము, గోదావరీనివేశనము, అర్వాచీననివేశనము, అని యెన్నియో శీర్షిక లగపడుచున్నవి. కనులు తెఱచితిని. క్రింద పరుచుకొన్న పరుపుచుట్టలు ప్రక్కమండముపై దభాలున వైచి నా యర్ధాంగి నన్నుఁ జూచి నవ్వినది. ఓహో మొత్తముపై రాత్రినుండి యిప్పటివఱకును మూగురు సత్యభామలను దర్శించితినే యని ప్రత్యక్ష సత్యభామకు బదులు నవ్వి లోనికిఁ బోయితిని.

కళోపాసన.

మహాకవి కాశీభట్ల కృష్ణరాయశాస్త్రిగారు.

౧

సీ. మానవజన్మ సమ్మాననీయ జ్ఞాన
సుస్థాయి స్వస్థమై సొంపునింప
మానవసౌందర్య ధీనిదానంబుగా
ననురాగ మచ్ఛమై గొనబుదనియ
మానవపురుషార్థ మహిమాన్వితంబుగా
సుకృతులఁ గావించు సొబగు లుబుక
మానవ దేవతాస్థానైక్యయోగమై
సత్యాశ్రయాసక్తి జానుమీఱఁ

దానమానాదిగా రంజితం బొనర్చి
దివ్యతంత్రుల మీటుచుఁ దేటలొలుక
వీణవాయించుచున్న యా వాణి మమ్ము
మానవోద్యమములఁ గాచి మనుచుఁగాత.

౨

సీ. భారతీదేవికి హారతినిడఁబోల్కి
వింధ్యాద్రిపై జెండ వెలయుచుండ
గంగాజలంబులఁ గావేరినీటను
జలకేళి పొలుపులు సాఁగుచుండ
ఇరుదెస సామంతవరులునాఁగ సముద్ర
భూభృద్ద్వయంబుచేఁ బొదలుచుండ
లలితకళామహోల్లాసహాసములొప్ప
నల యజంతవిహార మలరుచుండ
భారతీరూప మొకపరిఁ బ్రబలుచుండ
దివ్యవాక్కులఁ దనప్రభ దెలుపుచుండ
సింహపురి సింహపీఠిగాఁ జెలఁగుచుండ
నింతలో నాంధ్రి యేమయ్యె నెచటికేఁగె ?

3

నానారత్ననిధానభూషణమయాంధ్రక్షేత్రసంచారణా
న్యూనశ్రీవిభవంబుడంబు వెలుఁగన్ ద్యోవాహినీనీరసు
స్నానోద్ధూతసమస్తపాపనిచయస్ఫాయత్ప్రభాశోభినీ
నీకై పుణ్యమదేల మాపఁజన వాంధ్రీమాత మా కీర్తతిన్.

౪

పలుకుల్నిర్మలతావకీనగుణసంభావ్యంబులుంగా వఁటం
చలుగం జెల్లదు వేషభావ లవి యన్యంబుల్వ్యధర్మాంచితం
బు లఁటంచు న్మదిఁ గుఁదరాదు, విను, మూర్ఖత్వమున్ బాపి నీ
చెలువారూపము చూడనిమ్ము కరుణాసింధూ లసద్భారతీ.

౫

సొమ్ముల్పెల్లుగఁ గూర్చి చిత్రరచనా సూక్ష్మజ్ఞతాభూమిగా
సమ్మోదంబునఁ బూర్వులార్యమతులై సాక్షాజ్జగన్మాతగా
సమ్మోదించి నుతించి రంచు వినెదన్ సత్యంబకా దైనచో
నమ్మా భారతమాత రమ్ము విమలస్వాంతంబునన్ గొల్చెదన్.

౬

కలుగునె యాంధ్రికిన్న యల కల్పతరోరుమధుస్రవంతికో
జ్జ్వలసురశాఖినిర్గళితసారమయ ప్రథమప్రశస్త స
త్ఫలగతమాధురీరుచిరభవ్యరుచుల్ దలపోయ నన్యభా
షల కవి యేల కల్గును నిసర్గగుణంబును మాన్పఁజెల్లునే.

౭

పల్కుపల్కును దిద్ది ప్రాణశక్తుల నించి
మాటలం దమృతంబు మట్టుపఱచి
చిటిపొటినడలలో జిగిపసందుల నేర్చి
భారతసంహితల్ పట్టఁజెప్పి
ఆటపాటలనైన నాచారశీలంబు
లెడసేయనీని కట్టడులఁదొట్టి

వ్యవహారసౌకర్య మరయంగాఁ గలుఁదుల
నెఱజాణలెన మెల్ల నీటుపఱచి
సీమవారును గర్ణాటసీమవారు
రసికు లందఱుఁ దలలూఁచ నెసక మెసఁగ
నాంధ్రి నాభాష నాదేశ మమృతభూమి
యాంధ్రు లమరవరులనఁ గాదనఁ దరంబె.

౮

ఉభయభాషాలసదిభయుగోద్ధారవేఁ
గీస్యందనవిహారకేళిఁ దేలి
అచ్ఛప్రభావాచకాంచితశివకథా
శృతిసమాశ్రయపుణ్యకీర్తిఁ గాంచి
స్వాశ్రితామోదశాశ్వతసాధనాతంత్ర
విక్రమకీర్తి సద్వినుతిఁ గాంచి
మధుమధురోదారమహితవాగ్బంధుర
సత్ప్రబంధవిధానచరిత మెఱఁగి
యున్నయాంధ్రివి నిను మించ నుర్వి లేరు
లేరు లేరని చాటి పల్కెద నిజంబు
అలిఁగి యేరేని గొణఁగిన నలుఁగనిమ్ము
తెలుఁగుతియ్యదేని యరుచి తెలియఁ దరమె.

౯

నన్నయ్యా యని పేరు సెప్పుకొని విన్నాణంబులం దిన్నిటన్
గన్నాకన్నటులెన్న నేర్చి మకరందస్వాదువాగ్జాలమె
ల్ల న్నా దేయనఁ జాలుజాణ వని యుల్లంబాదు ధీరప్రభా
వౌన్నత్యంబున నిల్పికొందు నిను నే నశ్రాంత మాంధ్రీశ్వరీ.

౧౦

తిక్కన్నను దిమ్మన్నను
దిక్కోటుల నాంధ్రమధువితీర్ణప్రౌఢిన్
దక్కఁగ నేలిన జాణవు
తెక్కలి మాటల యాంధ్రి - తెలుఁగుమగలకున్.

౧౧

తిక్కన్న వేడ్కయ దివ్యభారతసార
సౌరభం బాంధ్రికి పంతరించె
ఎఱ్ఱన్న విందగుఁ దొఱ్ఱులెల్లను దీర్చి
మూర్తిత్రయఖ్యాతి మురియనిచ్చె
రేచన్న వలనానె కృతినిరూపకశాస్త్ర
చర్చల గడిదేర్చి సాఁగనిచ్చె
పోతన్న హెచ్చానె పురుషోత్తమకథార్థ
భావసర్వస్వంబు భక్తి నించె
కావరమ్మదె యెవ్వ రేకరణి నన్న
నెన్న కేతేరు రాజసంపన్న వమ్మ
తేటగీతులఁ గోరిన దివ్యగతులఁ
కొదువలేదమ్మ తిరుగు మేకొదుకులేక.

పుష్యరాగోత్సవము

౧

ఆహిమవన్నగాంబుధి నిరంతర సర్వజగజ్జనస్తుత
శ్రీహిత కీర్తిగాన రస సింధు తరంగసమూహ డోలికా
మోహవిహారగంధవహ ముగ్ధకిశోర సమాజ పూజ ల
వ్యాహతభక్తిఁ జేయునవె యాంధ్రిసమీపమునందుఁ గోకిలల్॥

౨

ఆంధ్రీమహాదేవి యానందపరబుద్ధి
ఆలపించిన శ్రుతిమేలవించు
ఆంధ్రీపదన్యాస మందగించుచునుండ
రాగానురాగ సంక్రాంతిఁ జూపు
ఆంధ్రీవచోమధురాంచన్మధువు లొప్ప
కోకో ధ్వనిస్ఫూర్తిఁ గూయఁదొడఁగ
ఆంధ్రీ రసప్రశంసాతి సుందరవాద
మమర రసాలాగ్ర మధివసించు
ఆంధ్రి ద్రావిడీయనఁ బల్లవాదియగును
ఆంధ్రికి వసంత మన సంతతాత్మయగును
ఆంధ్రికి "ఉగాది"యన నిష్టమైన దగును
ఆంధ్రి పెంచిన కోకిల యట్టిదగుట॥

3

సరిగమాపసగమగమసరిపసమని
మూర్ఛనా మోహనాదుల మొనయు కదిగో
పంచమారవమో స్వభావస్వరంబొ
పాడుచున్నది కోకిల పాట వినుఁడు॥

౪

సహకార పల్లవోత్సాహ తాత్పర్యంబు
గలదౌటను వసంత ఫలము లిడదె
పుణ్యభూజనవాస బుద్ధివిశ్రుతిమూర్తి
గల దాంధ్రికి వసంతబలము లిడదె

మధురస్వరాలాప మాన్యాభిమానముల్
 గలదాంధ్రికి వసంతకళల నిడదె
శ్యామసుందర తనూ క్షేమస్వరూపంబు
 గలదాంధ్రికి వసంత గరిమ నిడదె
ఆవసంతకోకిల యాంధ్రికను గుఁజెలియొ
ఆంధ్రి కోకిలకన్నమ్మయగునో యేమొ
కోకిలాంధ్రులేకోదరలోకులేమొ
పలుకువరుసను బిలువఁగా వచ్చుఁగాదె॥

౫

కాకేమి తెలుఁగువారికిఁ, బైకము కోకిలలగుంపె ప్రకృతి తలంపన్
వాకొన దేశీయుల కదె, పైకము సర్వస్వ మట్టి బంధువు గలదే॥

౬

హాహాకారమునన్ త్రివిష్టపమునం దాగాయకుల్ వ్యాడ స
మ్మోహప్రక్రియ 'కో' యటంచు మధుసంపూర్ణధ్వనిం గాయకుం
డై హెచ్చుంగద యాంధ్రి చెంతఁ బికరా జత్యంతమర్యాదన
ట్లాహాహూహా విచక్షణుండగుటకే నోర్తు న్నిరాతంకినై॥

౭

తొలిపలుకు లకుఁగులుకు చెలువొల్కునాంధ్రికి
 వందిమాగధ పికవ్రాత మదిగో
నునుమాటలను దేటలను జాటునాంధ్రికి
 నందఁ గోకిల తండ మలరుచుండ
గలపొంకముల బింకములఁ గొంకకాంధ్రికి
 బికగణంబు బలంబు వెలసియుండఁ
దనకన్న నొకమిన్న గనమన్న యనుమన్న
 ననుగొన్నయాంధ్రి కామని పికంబు
పట్టిదాట నేఁటి నాంధ్రాళి శుభము
గోరి పంచమస్థాయిని గొల్చి ఫలము
కొమ్ము రైకొమ్ము మేకొమ్ము కొమ్మటంచు
"కో" యను వసంతవేళలఁ గోకిలమ్ము.

భావవీచీవిహారము.

చిలుకూరి పాపయ్యశాస్త్రి.

మృదుమధురభావసామగ్రి సహృదయులహృదయముల నానందపరవశముచేయును. అట్టియానందము ననుభవించుటకు వారెంతేని కృషి చేయవలసివచ్చును. రసభరితములగు పెక్కుకావ్యములను బలుమాఱు చదివి వానియందలి మేలిభావముల నెన్నుకొని మనమున హత్తుకొనఁజేయఁ జాలినశక్తి యేర్పడినఁగాని యాసహృదతయే యేర్పడదు. నాఁడుగాని సరసకవిహృదయము నెఱిఁగి యాతనిభావనాతిరేకము నెడఁ గృతజ్ఞత వెల్లడింప నను వుపడదు. ఒకరీతిగ దీని వలనఱుచుకొనుట లోనంతశ్రమ లేదనవచ్చును తఱుచుగ సద్గ్రంథపర్యవేక్షణము, తత్సారము నాకళింపఁజాలిన సౌమనస్యము నపేక్షితములు. కావ్యనిర్మాతయగు కవి కన్ననో యింతకంటె శ్రమ మత్యధికము. తొలుతఁ గావ్యనిర్మితి కనువగుసామగ్రిని సమకూర్చుకొనవలయును. ప్రకృతి దృశ్యములఁ బ్రత్యేకదృష్టితోఁ బరికింపవలయును. భావనావిశేషముతోఁ దనమానసమున స్ఫురించిన వాని నేకాగ్రతతో నహర్నిశముఁ బరిశీలించి, వానికొక నూతనాకృతి నమర్పవలయును. కావ్యకళావిస్ఫూర్తి దొలుకాడ నాదృశ్యములఁ బ్రదర్శింపవలయును.

ఏదియో నవ్యత కలదనుకొని కవి తన యూహకొలఁదిని గృతిని నిర్మించినను సమకాలికులగు పరిశీలకుల హృదయములకెక్కఁ జాలనిదగునేని వాని పరిశ్రమ మంతయుఁ గాలగర్భమున నణఁగియుండవలసినదియే. కవివతంసుఁ డగు భవభూతి

"ఉత్పత్స్యతే మమతు కోఽపి సమానధర్మా
కాలోహ్యయం నిరవధి ర్విపులాచ పృథ్వీ"

యని వాకొనిన రీతిని చతుస్సముద్రముద్రితమైన యీభూభాగములో అనంతమగు కాలచక్రమున కవి కడగండ్ల నెఱిఁగెడు సహృద

యుఁ డేనాఁటికైన నవతరింపకపోఁడు. కాని యంతవఱకు నెంతటి యుత్తమకావ్యమైనను ఒకప్పుడు చివికి చిందఱవందఱయై గ్రుగ్గుచు నణఁగి యుండవలసినదియే. కృతియందు మాత్రము కవితాసారము కరుడుగట్టి యుండవలయును. అదియున్నచో నేనాఁటికైనను బయటికి వచ్చును.

సారాసారవివేచనము వ్యాఖ్యాతల (విమర్శకుల) శిరముపై నిలిచియుండును. మల్లినాథునివంటి నిశితవిమర్శకుఁడు వివేచనభారము తన శిరమున నిడుకొని నిర్వహించినాఁడు గనుకనే కాళిదాసాదులు కవిమూర్ధన్యులై వన్నెకెక్కినారు. మల్లినాథసూరి తన వ్యాఖ్యానారంభములో

శ్లో. వాణీం కాణభుజీమజీగణ దవాసాసీచ్చ వైయాసకీ
మన్త్రస్తన్త్ర మరంస్త పన్నగగవీగుంభేషు చాజాగరీత్
వాచా మాచకలద్రహస్య మఖిలం యచ్చాక్షపాదస్ఫురాం
లోకేఽభూ ద్యదుపజ్ఞమేవ విదుషాం సౌజన్యం యశః.

అని తనకుఁగల శాస్త్రపాండిత్యము నుగ్గడించినాఁడన్నది తన యౌద్ధత్యమును వెల్లడించుటకుఁ గాదు. ఉత్తమకావ్య నిర్మాతలగు కవుల హృదయసారము నెఱుఁగవలయునన్న నంతటిపాండిత్యముండిననే గాని వలనుపడదని యెఱిఁగించుటకే. శ్రీహర్షుని నైషధకావ్యసారము నాకలింపవలయునన్న నాతఁడు రచించిన ఖండనఖండఖాద్యము బాగుగ నాస్వాదించినవారికేగాని తర్కేతరుల కది కొఱుకఁ బడనిదియే.

ఇఁకఁ దెలుఁగు కృతులలోఁ గవిహృదయము బాగుగ నెఱుఁగ వలయునన్న సంస్కృతవాఙ్మయమును తలస్పర్శిగఁ బరిశీలించినఁగాని వలను పడదు. శ్రీనాథునివఱకుఁగల ప్రాచీన కవులలో మేటి వారని పించుకొన్న కవులందఱు తమ కృతులయం దా సంస్కృతకవు లుపయోగించిన సరససామగ్రిని విశేషముగా వినియోగించుకొనినవారే. కావున సంస్కృతకావ్యరసాస్వాదన పరతంత్రుల కాంధ్రకవుల హృదయము

సులభముగను సుస్పష్టముగను నెఱుఁగవచ్చును. ఇట్లనుట నీతరులకా వ్యములఁ బరికింప నగ్గత లేదనుట మాత్రముగాదు. సూక్ష్మదర్శులగు ధీమంతుల కొకరీతిగ మధురభావసామగ్రి వెంటనే పొడకట్టుచునే యుండును. కాని సంస్కృతభాషాపాండిత్య మలవఱుచుకొననివారికి శ్రీనాథకవిసార్వభౌముని కవితగూడ వైరస్యాపాదకమే కదా! అందును మధురభావవీచికలకలకలముతో నొప్పారు ప్రాచీనాంధ్రభాషాకావ్యరసవారిధి సంస్కృతకావ్యమాధుర్యభరితమే గావున నందలి కృషి యెంత యధికమో యీ కృతులం దాదర మంత హెచ్చగుచుండును. అట్లుగాకున్నచో నన్నెచోడునివంటి యుత్తమకావ్యస్రష్ట యిరువదియవ శతాబ్దివఱకు నెవ్వరికి సాక్షాత్కరింపకుండునా? ఇంతటి యుత్తమ కవి నేప్రబంధకర్తయు వాకొననైన లేదుకదా? ఇప్పటికి నీతని భావభరితకవిత నాస్వాదించెడివా రరుదుగదా! అయిననేమి? కావ్యము సారవంతమైనచో నేనాఁటికైన సహృదయుల హృదయములలో నాఁటుకొని తీరును. రత్నాకరమున రత్నములువోలె కావ్యమంతటిలో మధురతరభావము లటనట విరళముగనే యుండవచ్చును. వార్నిధిలో తిమినక్రఝషాదులుండుతావులవలె దురవగాహములగు పట్టు లుండకపోవు. కాని పరికరబంధమున నవలోడనముచేసినచో మేలిరత్నములు దొరకకనుబోవు. లోనికిఁజొచ్చి వలలువైచి వెదుకవలయును. కవిరాజశిఖామణి యగు నన్నెచోడుని తెలుఁగుసేఁత యగు కుమారసంభవమునందలి భావవీచికలలో కొలఁదికాలము వినోదించెదముగాక.

శైలరాజపుత్రి యీశ్వరునిభక్తితోఁ బూజించి, వరదుఁడగు నాయహికుండలునివలన వరములఁ బడయుటకై పసిఁడి తామర పూవులఁ దెచ్చినది. ఆపుష్పసంచయమున నీకవి ప్రదర్శించిన భక్త్యతిరేకము భావవైభవము ప్రశంసనీయము.

సీ. మొనలావులించి వాసన నల్లఁ బసిగొని
  తేఁదేఁటిగము లెంగిలింపకుండ
నెద నూఱఁగొన వేచి నుడియు తెమ్మెరలచేఁ
  బొడముపుప్పొడి పొలివోవకుండఁ
దరణికూటమున వేయుఱిలి పద్మినిమేన
  మొలతెంచు మధుమద మొలకకుండ
మేల్కాని గోమిని మెలఁగిమై మురిసినఁ
  బొదిగొన్న యుకరువు సెదరకుండఁ
గీ. తెలసి జక్కవ లొండొంటిఁ గలయఁదారు
  కలకలంబున రేకులు కదలకుండ
మున్నకొనివచ్చి గణికాసమూహితోడ
  గిరిజ పూజించెఁ బసిఁడితామరల వరదు,

కు. సం. ౩. ౩౫౧

మొగ్గలకొనలు వికసించి వాసన నలుదెసల వ్యాపించి నంతనే పసిఁబట్టిమూఁగివచ్చు పిల్లతేంట్లుమూతులతో ముట్టియెంగిలిచేయకుండ, హృదయముకొల్లగొట్టుటకై సమయమువేచుకొని చుట్టుముట్టు మంద మారుతములచే పుప్పొడి యించుకైనను చిందఱవందఱ కాకుండ, సూర్యుఁడను పురుషునికలయికచే రాపిసినొంది పద్మిని (పద్మలతయను పద్మినీజాతి స్త్రీ) శరీరమున మకరందమను మదప్రవాహ మొలికిపోకుండ లక్ష్మీదేవి మేలుకొని యటునిటు తిరుగుటచే శరీరము ఖండితమై గుబురుకొన్న కింజల్కములు చెదరిపోకుండ, చక్రవాకపక్షులు తెలివి గొని ఒకదానితో నొకటి కలిసికొనుటకై సమీపించునపుడు నేయు కలకలముచే రేకులు కందిపోకుండ, ముందుగనే లేచి, స్త్రీ సమూహ ముతోఁగూడి కొలనిలోని పైడితామరలఁదెచ్చి వరదుని బూజించెను.

'గోమిని' శబ్దమునకు లక్ష్మి యను నర్థము కిట్టెలు దొరగారి కన్నడ నిఘంటువునఁ గానవచ్చుచున్నది. మఱియు సంస్కృతనిఘంటు

వు నందును నొకచోఁ గాననయ్యెను. తెలుఁగు కవులుమాత్ర మీశబ్దము నంతగ వాడుకొనియుండలేదు. గణికాశబ్దమును సామాన్య స్త్రీపరముగ నుపయోగించినాఁడు. 'సమూహి' యనునది సమూహమను నర్థమున నీతనికృతిలోను ఇతర శైవకవుల కృతులలోను గానవచ్చెడి వింత రూపము.

గారిచే సంపాదింపఁజేసిన పద్మములఁ బరికించినచో నీకవికిఁ బరమేశ్వరుని యెడలఁగలఁ భక్తిభర మత్యధికమని తోఁచెడిని. పార పొచ్చెమే పాటియు లేని తామరపూవుల నార్జించుటలో గారి యంతగ శ్రమపడినదో లేకోగాని యీ ప్రభువరుఁడు మాత్రము భావముల నేర్చి కూర్చుటలో మిక్కిలి కష్టించినాఁడనవచ్చును.

ఇంద్రుఁడు స్మరించినంతనే మన్మథుఁడు పయనమై యమరావతికిఁబోవునప్పటి యాతనిరాజసపుఠీవి చోద్యముగఁజూడఁదగియున్నది.

ఉ. పూవుల దేరు జక్కవలు పూ ౦ వసంతుఁడుఁ దాను నెక్కి, కీ
　రావళి కోకిలాళి మలయానిలముం దనుఁ గొల్చి పొల్చి రాఁ
　గా, వరమీనకేతనము గ్రాల, నళివ్రజశంఖకాహళా
　రావములుం జెలంగ, నమరావతికిం జనుదెంచె నున్నతిన్.

కు. సం. ౪. ౩౯౦

మన్మథుఁడు దేవేంద్రుని పంపున నీశ్వరునిపై శర ప్రయోగము సేయుటకై మీఁదుమిక్కిలి లేక పలికిన విని రతీదేవి తన మనమున నీశ్వరుని మహాత్మ్యమెఱిఁగి, అతనికి నీకును నేనుఁగునకును దోమకును గల తారతమ్యమున్నదని తెలిపి వారింపఁజూచును.

చ. అతని శరాసనంబు కనకాచల, మిక్షుశరాసనంబు నీ,
　కతనికి నమ్ము పాశుపత, మంటినఁ గందెడు పువ్వులమ్ము నీ,
　కతఁడు పురాపహారి, విరహాతుర పాంథజనాపహారి నీ,
　వతనికి నీకుహస్తిమశకాంతర మెమ్మెయి నెన్నిచూచినన్.

కు. సం. ౪. ౪౨

అంతటితోఁబోక తనభర్తృదౌర్బల్యము నిట్టుగ్గడించినది. ఆఁడుదానను బలహీనురాలను నగు నేనొక్కించుక యలిగి చూచినంతనే భయముతోఁ వడఁకెడు నీకు భయంకరాకారుఁడగు నీశ్వరుని యుగ్రలోచనములనుండి పుట్టెడిమంటల నెదురుకొని నిలుచుట యేమాత్రమేని వలను పడునా ?

గీ. ఆఁటదాన నబలనైన నే యించుక
యలిగి చూచినను భయమునఁ దలరు
దుగ్రునుగ్రలోచనోద్భూతవహ్నికి
నెదిరి నిలువ నీకు నెంతకోలఁది.

ఇంతియుగాక యాతని పరికరమంతయు నిస్సారమని తెలిపి హెచ్చరించినది. బాలురు సైతము చేతఁగొని తినివైచి పిప్పిచేసి యుమిసివైచెడు చెఱకుగడ వింటిబద్దగాఁజేతఁ దాల్చితివి. అబలాజనుల తలవెండ్రుకలలోఁ బడినను గూడ కందిపోయెడు విరిపూలు బాణములుగాఁ దలపోసితివి. చిగురుటాకునైనను గదల్పఁజాలని మందమారుతము నీకొక పెద్ద సహాయము. అబలలు బెదరించినను గూడ నాకసముఁబట్టి కరుగతెడి తుమ్మెదలు చిలుకలు నీకు మూలబలము. ఏపాటి వేసఁగితాఁకినను ఎండకుఁ గందిపోయెడు వసంతుఁడు నీకుఁదగుసహాయకారి. కాకిపిల్లలతోడి జగడమేర్పడినను ఓడిపోయెడి కోకిలలు నీకుఁ బోటరిబంట్లు. ఇట్టి పరికరముతో నుగ్రునిపై దాడి వెడలుట నీకు తగునా ?

సీ. కొని బాలురైనను దిని పిప్పి యుమిసెడు
చెఱకు విల్లని నమ్మి చేతఁబట్టి
మెలఁతల తలవెండ్రుకలఁ బొంది కందెడు
నలరు పుష్పము లమ్ము లని తలంచి
తలిరాకునైనఁ గదల్పనోపని మంద
పవనుండు నొకపెను ప్రాపు గాఁగ

నబలలు సోఁకిన నాకాశమునఁ బాఱు
నలిమొకములు మూలబలముగాఁగ
గీ. నెంతవేసవి ముట్టిన నెండఁ గముచు
ననువసంతుండు దగు సహాయుంబుగాఁగఁ
గాకి పిల్లల కోడుపికములుఁ బోటు
మగలుగా నుగ్రుపైఁ బోవఁ దగునె మదన.

కు. సం. ౪. ౪౩౧

మన్మథ పరికరము నతినిస్సారముగఁ జిత్రించుటలోఁ గవికిఁగల భావనాపరిపాక మబ్బురపాటు నొదవించుచున్నది. కాని మన్మథుఁడు మాత్రమట్టి పరివారమునే గైకొని త్రినయనుని సమాధివైకల్యంబొనరింప సమకట్టి, తనమూలబలమునకుఁ గనుసన్నచేసినంతనే తుమ్మెదల ఝుంకారము బొంగువెదురుల మంజులధ్వానము, చిలుకల ముద్దుపల్కులు, మదించిన కోకిలల యాలాపములు, శారికల కలరవములు, నెమిళ్ల కేకారవములునుగూడి యొక్కుమ్మడిని మంజులగానములై చెలంగ, వానితోఁగూడ గంధర్వగీతములును గలిసి యీశ్వరుని లతాగారము మాఱుమ్రోయునట్టు చేసినవి. ఆ ధ్వనుల నన్నిటిని భావనచే వినినచో మన చెవులు గింగురనిపించును.

చ. అలిఝుంకారముఁ గీచకస్వనముఁ గీరాలాపము లున్మత్తకో
కిల నాదంబులు శారికాస్వరములుం గేకినినాదంబులుం
గలయన్ భోరన మంజుగానములతో గంధర్వగీతంబు ల
గ్గలమై భోరన మ్రోసె నీశ్వరులతాగారంబు ఘూర్ణిల్లఁగన్.

కు. సం. ౫. ౪౮౪

పార్వతీ విరహావినోదమునకై యొకచిత్తరువు గీలించినాఁడీకవి. తన్నిర్మితిపాటవమున నాచిత్తరువు మూర్తివంతమై పాఠకుల కెదుటఁ గానవచ్చునట్లున్నది. విచిత్రసాధనంబలుగొని పలకఘట్టించి మెఱుంగిడి త్రిపటించి తిట్టంబుగోలఁదికిఁదెచ్చి ఋజ్వాగతంబున రేఖనూల్కొలిపి

ప్రతికబింబుకనిమ్నోన్నతాపాంగ మానోన్మానంబు లలవఱచి సలక్ష
ణంబుగాఁ జిత్రించి వన్నువగోలిపి కందెఱదెఱచిన—

చ. కలకల నవ్వునట్లు దమకంబునఁ గన్నవవిచ్చి భ్రూలతల్
వ్రాలయఁగఁజూచునట్లు దనివోవఁదెమల్చియుఁ గౌఁగలింపఁ జే
తులు పచరించున ట్లుదుటితో రతికేళికి నప్పళించు న
ట్లలమి నటించుచుండె సతి కీశ్వరురూ పెదురం బ్రసన్నమై.

కు. సం, ౫.౫౬౭,

చిత్తరువునందలి యీశ్వరుని రూపము కలకలమని నవ్వునట్లును ప్రేమాతిశయమునఁ గన్నులు విప్పి భ్రూభంగ మొప్పఁగఁజూచునట్లును తనివిదీఱఁ గౌఁగిలించుటకయి పట్టుకొనిలాగఁ జేతులు సారించునట్లును, సంతోషముతో నెదుటఁ బ్రసన్నమై నాట్యము చేయుచునుండెను.

అట్లారూపసౌష్ఠవమును గనుఁగొనినంత నంతయు యథార్థముగాఁదలఁచి క్రీగంటిచూపు లందమై వెలయఁ దదేకాయత్తయగుచు గౌరి మఱకుఁగూడ నాచిత్తరువునం దాసక్తి గూర్చుచున్నది. ఇట్టి చిత్తరువునొక్కటి పింగళి సూరనార్యుఁడు తన ప్రభావతీప్రద్యుమ్నమునఁ జిత్రించియున్నాఁడు. దానినిగూడఁ గాంచెదము.

వ. అనువుడు నక్కాంత యిక్కడ నొక్కచిగురుంబొదరుటీరమి నిడిన దాన నని యాతఁణంబ తెచ్చి నెచ్చెలియుందాను నప్పలక కప్పుబావడ మెడలించి

చ. కలకల నవ్వినట్ల తెలికన్నుల నిక్కమ చూచినట్ల తోఁ
బలుకఁ గడంగినట్ల కడుభావగభీరత లబ్బునట్ల పెం
పొలయఁ దనర్చి జీవకళయుట్టిపడన్ శివ వ్రాసినట్టి యా
చెలువున కాభిముఖ్యము భజింపఁ దలంకును దాను బోటియున్.

ప్రభా. ౧.౧౩౭

నప్పర్షు లీశ్వరుని యాగతికై హిమవంతునొద్దకుఁ బోయి పెండ్లిమాటలు పూర్తి చేసికొని తిరిగి శివునొద్దకేతెంచి యాజగన్మంగళ సాం

దర్యవిశేషము నంతయుఁగొనియాడి యాతనికాదరాతిశయము నొడ గూర్చినారు. ఆప్రకరణమున ఉమాదేవి ప్రత్యంగసౌష్ఠవము నగ్గడించు చు కన్నుల నిట్లుత్ప్రేక్షించినాఁడీకవి. అందమైన పార్వతి కన్నులు యామె కీసంగతి నెఱిఁగింపఁజెవులయొద్దకుఁ బోయినవఁట. 'నీ నడు మతి దుర్బలము. ఉరోజము లత్యున్నతములు. వాని యుత్సేధమున నెదుటి భాగము మాకుఁ గానవచ్చుటలేదు. అడుగుదీసి యడుగు పెట్టెడిచోట కాలు వెలికిలఁబడినచో నడుమునకు దెబ్బతగులును. కావున పాదములఁ దడఁబడఁజేసెద మన్న నది మావలన నగు దోసము గాదు, అని.

చ. నడు మన, దింతిచన్నులతినర్పున ముందరు గానరాదు, మా,
కడు గిడుచోటఁ గాల్దెమలినంతన కానుకు బింద మయ్యెడుం
దొడిఁబడఁజేయుమావలన దోసము లేదని చెప్ప డాసె నాఁ
గడుబెడఁగొందు గౌరి తెలికన్నులు వీనులు డాసి దేస్థిమై.

కు. సం. ౮. ౧౬.

తెల్లని కన్నుల విస్తృతిని ఉరోజములయున్నతిని వర్ణించుటకై యద్భుతమైన యుత్ప్రేక్షు నంగీకరించుటలో నీ కవి కవితాశిల్పము కాంచఁదగియున్నది.

మఱియు గౌరి వివాహవేదిక నలంకరించి ప్రేమరసాతిరేకమున ప్రియునిఁజూచిన చూపు లెంతటి సొంపునింపినవో కాననగు. అందమైన ముఖముపై వ్రేలుకుంతలములు, ముఖమను పద్మమునందలి పరిమళమునకై చెదరక నిలిచిన తుమ్మెదలవోలె నొప్పారఁగా, వానిని పోఁ ద్రోలుటకై తత్క్షణమే చేకొనిన నల్ల కలువ రేకుల మాలికలోయనున ట్లొప్పు క్రీగంటి చూపుల కాంతులు సొంపారఁగాఁ బార్వతి తన విభుని జూచెను.

చ॥ లలితముఖాబ్జసౌరభ విలంపటమట్పదలీలఁ గ్రాలఁ గుం
తలములు వానిఁజోపనని దండడి నేలిన నీలభాసురో

త్పలదళదామకం బనఁగ భాస్వదపాంగవిలోల దృగ్గుచ్ఛముల్
పొలయఁగఁ జూచెఁ బార్వతి విభుం బ్రణయాతిరసావహంబునన్.

కు. సం. ౯. ౨౨౯.

పార్వతీ పరమేశ్వరుల వివాహ మతివైభవముగా జరిపి యా దంపతులచే జలవనకేళులఁ గావింపఁజేసినాఁడు. ఆసన్నివేశముల నత్యవధానముతో విపులముగఁ జిత్రించినాఁడు. మధురభావ సామాగ్రితో నింపి రసావేశములఁ దొలఁకింపఁజేసినాఁడు. ప్రసంగాంతరమున నందలి విశిష్టతను చవిచూడఁగలము. ప్రకృతమున ఈశ్వరుఁడు జలక్రీడకై సరోవరమున కేతేర ముందుగ నెదురుగవచ్చి స్వాగతమొసఁగి పూజ లొనర్చిన మందమారుతవిలాసము నరయుదము

సరోవరముపైనుండి వీతెంచు మందమారుతము, కదల్చుటచేఁ జెదరి వెంటవచ్చు తమ్మిరేకులు జతగూడ మోడ్చిన హస్తములు కాఁగా చిన్నచిన్న తరఁగలనుండి బయలుదేఱు తుంపురులు స్వచ్ఛమైనమౌక్తికాక్షతలు కాఁగా, రొదసేయు పలుతెరఁగుల నీటిపిట్టల కలకలము అతిశయించు స్తోత్రపాఠధ్వనులు కాఁగా, యెఱ్ఱని నల్లని తెల్లని పద్మములయు కలువలయు పరిళములు మేలైన సుగంధద్రవ్యములు కాఁగా, తన కాదిమూర్తియైన పరమేశ్వరునకుఁ బ్రీతితోఁ బూజలిడుటకు వచ్చున ట్లెదురుగ వచ్చి గౌరవముతో మార్గాయాసమునెల్లఁ దీర్చెను.

సీ. చెదరితోఁ బరతెంచు చెందమ్మిరేకులు
గడఁగొని మొగుపు కెంగేలుగాఁగ
నెలమిలేఁదరఁగల నెలయుతుంతుర్వాని
సదమల మౌక్తికాక్షతలుగాఁగ
నులియు నానావిధజలపక్షికులకల
రవ మించుసంస్తుతి రవముగాఁగ
జలజాతకైరవోత్పల కలహారాది
గంధంబులోలి సద్గంధముఁగ

గీ. నర్థిఁ దనయాదిమూర్తికి ననిలుఁ డర్పు
లీ ముఖంబున వచ్చున ట్లీశ్వరునకు
నెదురువచ్చి పక్షశ్రమ మెల్లఁ బాచె
గౌరవమున సరోవర మారుతంబు.

కు. సం. ౯. ౨౭౧.

ఇట "తుంతుర్వని" అను శబ్దమునకు తుంపర అను నర్థము కిట్టెలు దొరగారి కన్నడ నిఘంటువునఁ గలదు. (తుంతుర్వని=Small drops of water spray).

జలక్రీడ గావించునపుడు అందు పాల్గొనిన వనితల కంటఁగట్టిన మౌగ్ధ్య మతివిస్మయావహము. గడసరియగు నొక గరిత, తన ముఖము పద్మమనుకొని మూఁగిన తుమ్మెదలతోఁ బెనఁగు లాడఁగ లేక ప్రక్కనున్న యొక ముద్దరాలినిఁజూచి 'ఓల' యని పిల్చిన నామె తన్నుఁబట్టుకొనుటకై దగ్గరకుఁ జేరఁగా, తుమ్మెదలను, యీ వచ్చిన యామెను మూఁగికొనఁడనుచుఁ దాను మునిఁగిపోయి నేర్పరియై మఱియొకచో నవ్వుచు నిలిచెను.

వేఱొక ముగ్ధ తుమ్మెదలుగూడిన పద్మమును తనప్రియుని ముఖమను తలంపుతో కరయంత్రధారల నొక్కుమ్మడిఁ జిమ్మఁగా, నామెను గని ప్రియుఁ డనురాగముతో నవ్విన, వాని మెఱుఁగారుదంతకాంతులు వచ్చుటచూచి, యామె తనభర్త తనమీఁదికి స్వచ్ఛమైన జలధారలఁ ద్రోయుచుండె ననుకొని ముఖమును మరల్చుకొనెను.

చ॥ తనముఖ మంబుజాత మని, దండడిమూఁవు నళివ్రజంబుతోఁ
బెనఁగువిదగ్ధ, మోఁల నొక బేలుపతిం గని, యోలఁబెట్టి పి
ల్చిన, నది తన్నుఁబట్ట నని చేరినఁ దేఁటుల దాని మూఁగికొం
డనుచును గ్రుంకిపోయి, చదురాలయి నవ్వుచు నిల్చె నొక్కెడన్.

కు. సం. ౯. ౨౮౨.

చ॥ అలికలితాంబుజంబు ప్రియునానన మన్వఁగ హాస్త్రయంత్రధా
రలు మొగిఁ బేర్చుముగ్ధఁ గని, రాగమునం బతి నవ్వుడుం దదు
జ్జ్వలతరదంతదీధితులు వచ్చుట గాంచి, నిజేశుపేర్చె ని
ర్మల జలధార లొక్కయని, మానిని దీర్చె ముఖాబ్జ మక్కడన్.

కు. సం. ౯. ౨౭౭.

ఇఁక వనవిహారము నతివిచిత్రముగ నడిపించినాఁ డీ ప్రభువరుఁడు. స్వయముగ ననుభవించిన సన్నివేశములగుటచే మఱింత విశిష్టత గాన వచ్చుచున్నది. ప్రభువర్యుఁ డగుటను గాఁబోలు తుమ్మెదల నాఁతగఁగొని అయోమయ ప్రాకారము నిర్మించినాఁడు.

వనమునందలి తరుగుల్మలతానికంబు లొండొంటికి మీఱినట్లు నానాప్రసూన ప్రసవాభిరామంబులైన వానినుండి బయలువెడలిన పూవు లసుగంధప్రవాహభరము దట్టమై చుట్టుముట్టి యొక్కమాఱు నలుదెసలకు వ్యాపించఁగా గుమిగూడి తుమ్మెదలా పూవుల దగ్గరకుఁ బోలేక విడిచిపోవను లేకయుండ మన్మథుఁడు తన యాయుధశాలకు ఇనుముతోఁ బ్రాకారము నిర్మించినాఁడో యనునట్లొప్పియుండెను.

ఉ॥ ఆయువనీరుహోద్గతలతాంతవినిర్గత సౌరభప్రవా
హోయతి సాంద్రమై వలితమై మొగిఁ బర్విన డాయఁబోవనుం
బాయను రాక చుట్టి మధుపవ్రజమాలిక లుండ నొప్పె పు
ష్పాయుధశాలఁ జుట్టు మరుఁ డాయసవప్రము పెట్టినట్టిదై.

కు. సం. ౯. ౨౯౭.

ఇటులనే ముక్కుతిమ్మన తన పారిజాతాపహరణమున నొక భృంగమును పహారావానినిగాఁ దిరిగించినాఁడు. హృద్యభావభరితమగుట నాపద్యమును గూడ నిక్కడ స్మరింతము.

మ॥ ఒకభృంగంబు కరాలిసీమదనతంత్రోన్మాదిఁ బ్రాణేశ్వరి
న్మకరందాసవమత్త నబ్జగృహసీమం బెట్టి తాఁబోయి సం
జకడ న్వచ్చి తదావసన్ముకుళ మేజాడ న్దొరనాత్రిక యా
మికుఁడో నాఁ దిరిగెం గొలంకరమకు న్స్నేలెంత హీనంబొకో.

పారి. ౨. 33.

మఱికొంతపోయి రాయలులచే జపము చేయించినాఁడు. ఒక తుమ్మెద మిక్కిలి శుద్ధమైన మనంబుతో మదనోత్సవము (1 వసంతోత్సవము 2. రతికేళి.) అసిరమనియు, బంధుజీవసంఘము (1. మంకెన పూవులు 2. బందుగులపోగు) చిరకాలముండునది కాదనియు విచారించి అన్నిటినిగూడ వదల్చి శ్రేష్ఠుఁడగు మహర్షివలె జపాసక్తి (1. దాసనపుఁ బూవునం దాసక్తి 2. జపమునం దాసక్తి)తో నిలిచెను.

క. మదనోత్సవ మధ్రువ మని
సదసమలమతి బంధుజీవసంఘం బచిరా
స్పదమని యన్నిటి నొకయలి
వదలిజపాసక్తి నిలిచె వరముని పోలెన్.

కు. సం. ౯. ౩౦౨.

శ్లేషను దఱుచుగఁగూర్చు నలవాటీకవిరాజునకుఁ గలదు కాని ప్రకృతమున నీపద్యమునందలి శ్లేషమాత్ర మెంతయు హృద్యముగా నున్నది.

వనములో విహరింపవచ్చిన వనితల సౌందర్యమును మహాభాగ్యమును కడు ముద్దుగఁ జిత్రించినాఁడు. ఆ విహారమునఁ బాల్గొన్న పడఁతులు వసంతవిలాసమునఁ బూచిన మామిడికొమ్మలను దమ హస్తములను శాఖలచే నూఁదికొని నిలువ, వారి వక్షోజములు చెట్టునకు నిండియున్న పండ్లవలె నొప్పార సొబగు నింపువారైరి.

క॥ కిరశాఖలఁ దరుశాఖలు
పరువడి నూఁదికొని నిలిచి పడఁతులు శోభా
కరలైరి తత్కుచంబులు
భరితంబై యున్నమావిఁ బండులుపోలెన్.

కు. సం. ౯. ౩౧౪.

క॥ ఎనసి నిజాసితదృగ్రుచిఁ
గనుగొనఁ గప్పైన మల్లికాప్రసవంబుల్

దనరారు నల్లమల్లియ
లని కోసిరి కొందఱుత్పలాక్షులు క్రీడన్.

కు. సం. ౯. ౩౧౫.

కొంద ఱుత్పలాక్షులు తమ నల్లని కన్నుల కాంతితోఁ జూచి నంతనే నల్లనైన మల్లెపూవులను గని నల్లమల్లియ లనుకొని యత్యాదరముతోఁ గోసిరి. మఱికొందఱు చెలువలు మల్లెచెట్టుపై మూఁగి క్రీడించు చిలుకల యెఱ్ఱని ముక్కులుచూచి మల్లెపండ్లనుకొని కోయ బోఁగా, చిలుక లాచెలువల చేతులు లేఁజిగుళ్లనుకొని తత్క్షణమే కొఱికిన, "నమ్మరొయ్యో యిదియొక కాటుల మల్లెచెట్టని కలకలము చేయుచు భయముతో బరుగెత్తినారఁట. ఎంతటి మౌగ్ధ్యమో?

చ॥ చెలువలు మల్లెమ్రానుపయిఁ జిల్కలుమూఁగి రమింప వాని ము
క్కలుగని మల్లెపండులని కోయఁగఁబోయిన వానిహస్తముల్
దలిరుల పావికీరములు దందడిముట్టిన ముగ్ధలందఱుం
గలఁగొనఁబాఱిరోయిదియ గాటుల మ్రానినను చు భయంబునన్.

కు. సం. ౯. ౩౧౩.

చ॥ అలరులతోడ నవ్వుచు నయంబున మొగ్గలతోడ నాడుచున్
దలిరులతోడ బోలుచు మదభ్రమరంబులతోడఁ బాడుచు
న్నెలమిఁ బికాళితోడ నెలిఁగించుచుఁ జిల్కలతోడఁ బల్కుచు
న్నలి వనకేళి ల్పి రెలనాఁగలు తీఁగలతోఁ బెనంగుచున్.

కు. సం. ౯. ౩౦౯.

పువ్వులతో నవ్వుచు, మొగ్గలతో నాటలాడుచు, చిగుళ్లతో పోలిపోవుచు, కోకిలలతోఁ నెలిఁగించి పాడుచు; చిల్కలతోఁ బల్కుచు; తీఁగలతోఁ బెనఁగులాడుచు నెలనాఁగలచే నాటలాడించి భావవీచికల విహరింపినాఁ డీకవి. ప్రకృతికాంతసౌందర్యమునుఁ గాంచి; మైమఱచి పాడిన యిట్టి మృదుమధుర భావగీతములు సరసహృదయముల నానంద డోలికల నూఁగులాడింపకుండునా?